

ЭНЕРГЕТИКА СОҲАСИДА КОРРУПЦИЯГА ОИД
ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ

Саттаров Азим Саидович

Аннотация: Ушбу мақолада энергетика соҳасида коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни бартараф этишининг назарий ёндашувлари тўғрисида маълумотлар келтирилган. Унда коррупциявий хавф-хатарларнинг функционал таҳлили ҳозирги кунда Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, давлат муассасалари ва давлат улуши 50 фоиздан юқори ташкилотлар фаолиятида коррупциявий хавф-хатарларни аниқлаш ва баҳолаш услубиётига асосланган. Тадқиқотда муаммо энергия самарадорлиги лойиҳасининг белгиланган цикларида коррупциявий хавф-хатарларни бартараф этишининг назарий ёндашувлари орқали таҳлил қилиниши келтирилган.

Калит сўзлар: Энергетика, коррупция, давлат дастурлари, инвестиция лойиҳалари, бюджет маблағлари, субсидия, энергия тежамкор технологияларни харид қилиш, энергия аудити, энергетика экспертиза, техник назорат, ҳуқуқбузарликлар, хавф-хатарлар, назарий ёндашувлари

Мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш орқали энергия самарадорлигини ошириш ва унинг барқарорлигини мустаҳкамлаш ҳар қандай давлатнинг энергия, экология ва иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш учун хизмат қилади ҳамда мамлакат ривожлантириши учун комплекс вазифа ҳисобланади.

Энергетика соҳасида давлат дастурлари ва инвестиция лойиҳаларини шакллантириш, бюджет маблағлари ва субсидияларни тақсимлаш, энергия тежамкор технологияларни харид қилиш, энергия сервис компанияларини жалб этиш, энергия аудити ва энергетика экспертизасини ўтказиш, техник назоратни амалга ошириш ҳамда эришилган тежамкорлик натижаларини баҳолаш каби ўзаро боғлиқ жараёнлар мавжуд. Ўзбекистон Республикасининг “Энергияни тежаш, ундан оқилона фойдаланиш ва энергия самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қонуни мазкур муносабатларнинг ҳуқуқий асосларини, жумладан энергия сервис компаниялари, энергия аудити, дастур ва лойиҳаларни молиялаштириш, мониторинг, давлат назорати ва ахборот таъминоти механизмларини белгилаган [1,2].

Энергия самарадорлигини оширишга йўналтирилган лойиҳаларнинг техник мураккаблиги ва катта молиявий қиймати уларни коррупция хавфи нуқтаи назаридан алоҳида ўрганишни талаб қилади. Чунки техник хусусиятларни белгилаш, базавий истеъмолни ҳисоблаш, қутилган энергия тежамини прогнозлаш, ускуна ёки пудратчини танлаш ва натижани тасдиқлашда ахборотнинг бир қисми фақат тор доирадаги мутахассисларга маълум бўлиши мумкин. Натижада қарор қабул қилувчи ва қарор натижасидан манфаатдор субъектлар ўртасида ахборот асимметрияси юзага

келади. Агар ушбу асимметрия кенг дискрецион ваколат, манфаатлар тўқнашуви ва назоратнинг заифлиги билан бирлашса, коррупциявий имкониятлар сезиларли даражада ортади.

Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни коррупцияга оид ҳукукбузарликни коррупция аломатларига эга бўлган ва содир этилганлиги учун қонунчиликда жавобгарлик назарда тутилган қилмиш сифатида белгилайди. Қонуннинг амалдаги таҳрири коррупцияга оид хавф-хатарларни аниқлаш ва баҳолаш, хавфлар харитасини шакллантириш, давлат харидлари, маъмурий тартиб-таомиллар ва манфаатлар тўқнашуви соҳаларида профилактик чораларни белгилашга алоҳида эътибор қаратади. Шу сабабли энергия тежамкорлиги соҳасида коррупцияга қарши курашишни фақат содир этилган жиноятни аниқлаш ёки айбдорни жазолаш билан чеклаш илмий ва амалий жиҳатдан етарли эмас [3,4].

Тадқиқот гипотезаси шундан иборатки, энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини ошириш соҳасида коррупция хавфи бирор-бир ягона омилнинг мавжудлиги билан эмас, балки катта иқтисодий манфаат, дискрецион ваколат, техник ахборот асимметрияси, манфаатлар тўқнашуви ва ҳисобдорликнинг етарли эмаслиги бир жараёнда тўпланган ҳолларда юқори даражага чиқади. Шунинг учун коррупцияни бартараф этиш ҳам битта чора — жазони кучайтириш, иш ҳақини ошириш, рақамлаштириш ёки ахлоқий тарбия билан чекланмасдан, бир-бирини тўлдирувчи ҳукуқий, институционал, иқтисодий, технологик ва ижтимоий механизмлар мажмуасига асосланиши керак.

Коррупциявий хавф-хатарлар функционал таҳлили ҳозирги кунда Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, давлат муассасалари ва давлат улуши 50 фоиздан юқори ташкилотлар фаолиятида коррупциявий хавф-хатарларни аниқлаш ва баҳолаш услубиётига асослансада, тадқиқот энергия самарадорлиги лойиҳасининг **“режалаштириш → молиялаштириш → харид ва контрагентни танлаш → лойиҳани амалга ошириш → энергия аудити ва техник назорат → объектни қабул қилиш → тежамкорлик натижасини ҳисоблаш → мониторинг ва қайта баҳолаш”** циклида коррупциявий хавф-хатарларни бартараф этишнинг назарий ёндашувларнинг кўринишлари орқали таҳлил қилишимиз мумкин (расм-1) [5, 6,7].

Энергетика соҳасида коррупцияни бартараф этишнинг назарий жиҳатлари прогнозлаштириш услубларига ҳам таянади. Шу сабабли, прогнозлашда фақат содир этилган коррупция ҳолатлари статистикасига суяниш етарли эмас, чунки коррупция латент хусусиятга эга. Шу сабаб харидлар маълумотларининг таҳлили, аномалияларни аниқлаш, контрагентлар тармоғини таҳлил қилиш, мурожаатлар, аудит натижалари, ходимлар сўровлари ва очиқ маълумотларни бирлаштирувчи кўп манбали ёндашув мақсадга мувофиқ. Рақамли таҳлил шубҳали нуқтани аниқлаши мумкин, аммо автоматик тарзда “коррупция содир этилган” деган юридик ҳулоса бермайди; унинг натижаси кейинги текшириш учун хавф-хатар сигнали сифатида қаралиши лозим.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'UYALAR

Тадқиқот натижалари энергия тежамкорлигини таъминлаш ва энергия самарадорлигини ошириш соҳасида коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишини фақат иқтисодий, ҳуқуқий, ташкилий ёки маънавий омиллардан бири билан изоҳлаш етарли эмаслигини кўрсатди. Коррупциявий хавф, одатда, катта иқтисодий манфаат, кенг ёки етарлича назорат қилинмайдиган дискрецион ваколат, техник ахборот асимметрияси, манфаатлар тўқнашуви ва функциялар концентрацияси бир жараёнда тўпланган ҳолларда кучаяди.

Расм-1. Коррупциявий хавф-хатарларни бартараф этишнинг назарий ёндашувлари.

Шу сабаб энергия самарадорлиги соҳасида коррупцияга қарши сиёсат реактив моделдан — ҳуқуқбузарлик содир этилгандан кейин аниқлаш ва жазолашдан — превентив ва хавф-хатарга асосланган моделга ўтиши лозим. Бундай модел қарор қабул қилиш мезонларини аниқ белгилаш, функцияларни ажратиш, давлат харидларининг тўлиқ ҳаёт циклини назорат қилиш, контрагентлар бенефициар мулкдорларини текшириш, энергия аудити ва техник назоратнинг функционал мустақиллигини таъминлаш, энергия тежаш натижаларини қайта текшириладиган усулда ҳисоблаш, манфаатлар тўқнашувини бошқариш ва қолдиқ хавфни мунтазам қайта баҳолашни ўз ичига олади.

Тадқиқот натижаси бўйича томонидан таклиф этилган интеграциялашган модель энергия тежамкорлиги соҳасида коррупцияни «ахлоқий камчилик» ёки «алоҳида пора ҳолати» сифатида эмас, қарор дизайни, ресурс тақсимооти, ахборот, манфаат ва ҳисобдорлик ўртасидаги тизимли номутаносиблик сифатида баҳолашни таклиф этади. Мазкур ёндашув коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни бартараф этишнинг илмий-назарий асосини жазонинг муқаррарлиги билан бир қаторда коррупция содир этиш имкониятини институционал жиҳатдан қисқартиришга боғлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Саттаров А.С. Энергия тежамкорлик ва энергия самарадорлигини оширига оид қонунчиликни такомиллаштириш. “Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Ахборотномаси” илмий-амалий, ижтимоий-ҳуқуқий нашр. -Т.: 10.03.2024, №3 (59) 2024. 34-37 бет.

2. Ўзбекистон Республикасининг 2024 йил 7 августдаги ЎРҚ–940-сон «Энергияни тежаш, ундан оқилона фойдаланиш ва энергия самарадорлигини ошириш тўғрисида»ги Қонуни. Қонун энергия сервис компаниялари, энергия аудити, дастур ва лойиҳаларни молиялаштириш, мониторинг ва давлат назорати институтларини белгилайди. URL: <https://lex.uz/docs/7052085>.

3. Саттаров А.С. Improving prosecutor control over law enforcement in the field of energy saving and enhancement of energy “Eurasian journal of law, finance and applied sciences Innovative Academy Research Support Center”. www.in-academy.uz ISSN:2181-2853. Volume 4, Issue 10, October 2024. Pp.19-31.

4. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 3 январдаги ЎРҚ–419-сон «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги Қонуни, хусусан 3, 19¹, 19², 21–23-моддалар (амалдаги таҳрир). URL: <https://lex.uz/docs/3088008>.

5. Саттаров А.С. Energiyani tejash va energiya samaradorligini oshirish sohasidagi huquqbuzarlik va jinoyatlar uchun javobgarlik masalalari. Oriental Renaissance: Innovative,

educational, natural and social sciences Research BIB / Index Copernicus. ISSN: 2181-1784.
№4(9), Oct., 2024. www.oriens.uz. Pp. 348-354.

6. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, давлат муассасалари ва давлат улуши 50 фоиздан юқори ташкилотлар фаолиятида коррупциявий хавф-хатарларни аниқлаш ва баҳолаш услубиёти, рўйхат рақами 3383, 31.08.2022 (амалдаги таҳрир). URL: <https://lex.uz/docs/6178891>

7. Саттаров А.С. Энергетика соҳасида юзага келадиган коррупцияон ҳолатлар ва унинг олдини олиш чоралари. “Ҳуқуқ ва бурч+” журнали. Тошкент. ISSN:3093-8546. №3, 2025. 90-97 бет.